

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Rosina KOKUDEVA

(Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН, София)

ПАМЕТ И ПОЧИТ

(Сирма Данова. *Какъв ни е Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“*.
София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024.
ISBN 978-619-743-396-8.)

Rosina KOKUDEVA

(Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum,
Bulgarian Academy of Sciences, Sofia)

MEMORY AND HOMAGE

(Sirma Danova. *What is Paisii to us? Christianity and Nationalism in the Cultural Biography of A Slavonic-Bulgarian History*.
Sofia: St. Kliment Ohridski: University Press, 2024.
ISBN 978-619-743-396-8.)

Докато пиша тези редове за недовършената книга на Сирма Данова, у мен се борят смесени чувства. От едната страна е скръбта от загубата на близката ми приятелка, а от друга – удовлетворението, че изследването, на което тя се посвети през изминалите години, все пак видя бял свят. Тъй като бях свидетел на усиления труд, който положи Сирма, се радвам, че имам възможността да кажа няколко думи както за самия текст, така и за процеса по неговото написване. През последната година

от своето боледуване Сирма се бореше с тленното – беше ѝ изключително трудно да устоява физически на ежедневните тегоби, но духовната ѝ сила и отдадеността ѝ на словото надделяха над тях.

Книгата, замислена като хабилитационен труд, „Какъв ни е Паисий?“ излезе през лятото на 2024 година в памет на Сирма Данова. Заслуга за това имат хората от нейното близко обкръжение в университета (не само от Софийския, но и от Пловдивския, където тя беше добре позната и високо ценена) – доц. д-р Надежда Стоянова, проф. д.ф.н. Иван Русков, доц. д-р Ани Илков. Макар и незавършено, изследването е с внушителен обем – цели 243 страници, разпределени в четири глави, увод от съставителя (Надежда Стоянова), библиография и приложения (където са включени и публикациите на Сирма по темата на монографията). Книгата е структурирана така, че да внушава усещането за цялостност – частите, останали ненаписани (уводът и последната глава, имаща функцията на заключение), също са отбелязани в текста.

В първата глава от монографията (първата част от която остава ненаписана) Сирма Данова се занимава с произхода и същността на книгата „Царственик“, издадена от Христаки Павлович и приета от научната общност за първото печатно издание – преработка на „История славянобългарска“. Авторката подчертава значението на книгата като един от първите учебници по българска история, но подчертава, че характерът на тази история е преди всичко светски (държавна, политическа история). Именно там тя вижда голямото разминаване с оригиналната концепция на Паисий, която според нея е съвместима с един теоцентричен (христологичен) модел на света. Секуларизацията на дисциплинарните сфери на историята и литературата (разграничението между светско и свещено) е налице в „Царственика“, докато в Паисиевата история тя все още липсва. Данова подчертава познаването на „История славянобългарска“ преди всичко през предисловието, което е един вид публицистичен призив, отнасящ се до идеята за история въобще, както и до потребността от пробуждане и надеждата то да се случи. На този фон авторката си задава въпроса има ли Паисий своето място във времето на Възраждането, макар и той да е възприеман и почитан през двадесети век именно като „баща на Възраждането“.

Една голяма част от втората глава също остава ненаписана, като в нея Данова си поставя за цел да погледне, от една страна, Вазовия преизказ на „История славянобългарска“ в „Епопея на забравените“, както и историята в контекста на филологията, а от друга – да разгледа и ревизира мита за Паисий. Поставяйки под съмнение традиционното (националистическо) възприемане на произведението като „начало на Българското възраждане“, авторката излага тезата, че Паисий не е нито

конструктор на Възраждането, ясно определящ понятието „народ“, нито пък е модерен автор, скъсал със Средновековието. Тук Данова прави опит да изясни преводите на думата *вина* (свързана с обърналите се към гръцката култура българи) в различните версии на „История славянобългарска“, подчертавайки нейната важност в текста, обусловена от вменияването на морална отговорност към предците. Данова споменава и най-новия превод на „История славянобългарска“ (Димитър Пеев, 2012), изтъквайки ненационалистическия му характер, заявен в увода на изданието от йеродякон Атанасий Зографски. С българина, който е настоящ библиотекар на Зографския манастир, Сирма имаше тясна връзка – освен работните въпроси те споделяха и общо духовно пространство – на силната вяра в Бога и надеждата за изцеление. Същностно важна за тази глава от изследването е частта, в която Данова се спира на „десния митонационализъм“, присъщ на междувоенния период. Именно в този контекст тя разглежда институционализираното честване на Отец Паисий през 30-те години, както и появилото се именно тогава сп. „Отец Паисий“. Авторката изтъква ролята на сакралното за културната памет, което осмисля родното не като териториална цялост, а като принадлежност към духовно измерение. В този смисъл се появява и модерното понятие *месианизъм*, което Данова умело интерпретира в духа на националната идентичност и завръщането към т.нар. „народна душа“. Интересно тук е творческото съотнасяне към разглежданите проблеми на постановките на Спиридон Казанджиев и Борис Йоцов.

Третата глава поставя личността на Паисий в контекста на комунистическата митология, която си служи с него изключително конюнктурно и го припознава като свой герой. Разглеждайки две книги за Паисий, които излизат по повод на 200-годишнината от написването на „История славянобългарска“ – на Владимир Топенчаров и на Михаил Арнаудов, авторката коментира използването на символа „Паисий“ и институционализирането на образа му. Другият ракурс, през призмата на който Данова интерпретира митологизирането на образа през този период, е „производството на история“ във филма на Стефан Сърчаджиев „Легенда за Паисий“ (1963). Политическата пропаганда лесно превръща легендата в история, още повече че липсата на разграничение между фиктивен и фактичен разказ, характерна за самия текст на Паисий, му придава символичен (легендарен) характер. С присъщия си анализаторски талант Сирма прави подробна дисекция на филма, коментирайки сценария, режисурата, отделните сцени и разбира се, сюжета му. За разлика от филма, който тя определя като „държавна поръчка“, операта „Паисий Хилендарски“, създадена от композитора Найден Геров (внук на възрожденеца Найден Геров), не изглежда да е замислена в

същия партиен контекст. Данова обаче я определя като „типично за социалистическото изкуство произведение“, отчитайки неговата сугестивна сила и въздействие. За основна слабост при изграждането на образа на Паисий авторката счита липсата на друга перспектива (освен традиционната – идеологическа), което в голяма степен се дължи на стремежа на композитора да създаде национална опера. Това обаче не се случва и тя остава събитие с локален характер (поставяна е в гр. Варна), макар и до днес да е единствената опера за Паисий.

Четвъртата глава е посветена на един скандал, случил се в годините на проходящата у нас демокрация, а именно – кражбата на „История славянобългарска“ от Зографския манастир и появата ѝ пред кабинета на тогавашния директор на НИМ Божидар Димитров. Имах честта лично да изслушам как Сирма разказваше тази история с възмущение и погнуса. В текста си тя разглежда това престъпление (което някои възприемат като патриотично дело) в контекста на демократичните промени, но връща лентата и малко по-назад – през 70-те и 80-те години, когато Държавна сигурност прави опити да компенсира разклатения патриотизъм и вярата в „светлото бъдеще“. На този фон се явява образът на „ченгето“ в лицето на бившите сътрудници на ДС – Божидар Димитров и Георги Първанов, чийто популистски според авторката подход може да бъде разглеждан като симптом за състоянието на българската демокрация. Опирайки се на автори като Вацлав Хавел и Йосиф Бродски и стигайки до наши дни, Данова се опитва да разшири обсега на конкретния проблем, като прави задълбочен анализ на демокрацията въобще. Макар и развързката на тази история да идва без необходимия „катарзис“, Данова вижда положителните ѝ страни – препрочитането на „История славянобългарска“ от специалистите и ревизирането на образа на Паисий с оглед на приноса му за Българското възрождане. В тази деконструкция тя вижда не разрушаване на определено, вече установено знание, а възможност за разширяване, за нова перспектива към колективната памет. Заключениеето на тази глава (която все още не бележи края на книгата, макар и формално в случая да е така) има есеистичен характер и отново ни отвежда до въпросите, свързани с демокрацията и участието на посткомунистическите държави от 90-те години до днес. Като важен залог в битката за демокрация (а оттам – и в „битката за история“) Данова определя личната отговорност на всеки един от нас – битка, в която основен враг са собственото ни безразличие и безпринципност.

Останалата ненаписана последна глава (възприемана като заключение) носи заглавието „Има ли такова нещо като национална съдба?“. Смятам, че отговорът на този въпрос е загатнат от Сирма в останалата част от текста. Осмислянето на различните подходи към книгата на

Паисий (националистически, христологичен, културно-исторически и пр.) оформя ядрото на нейния възглед – че животът на един народ трябва да се стреми към нещо повече от виждане в миналото, към нещо по-голямо – наднационално, вечно, универсално. Именно в това тя вижда задачата и приноса на атонския монах.

Rosina Kokudeva, PhD

Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

e-mail: rosina.kokudeva@iefem.bas; rosina_bg@yahoo.com